

I. I. Коваленко, кандидат філософських наук, доцент

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ В ІНТЕГРАТИВНОМУ ПРАВОРОЗУМІННІ: СМИСЛОВІ ОБРИСИ

Стаття показує особливості концепту правового життя як предмета феноменологічного вивчення права та інтегративного праворозуміння. Показано, що у змісті концепту правового життя можуть враховуватися як даності правової реальності, так і даності правосвідомості (правові смисли та процес породження їх). Проаналізовано правове життя як активне начало соціального та особистісного буття в класичних типах праворозуміння. Правове життя концептуалізоване як специфічний правовий об'єкт, що поєднує феноменологію права та інтегративне праворозуміння. Правове життя розуміється як спосіб людського існування, що реалізується через діяльність правового суб'єкта в актуальному змісті правових норм і цінностей.

Ключові слова: *соціальне пізнання, правове життя, суб'єктивність, інтенціональність.*

Актуальність досліджуваної проблеми. Питання сутнісного розуміння права має фундаментальне значення для філософії права, так само як і питання про істину для філософії та людського пізнання у цілому. На сьогодні арсенал філософії права містить множину концепцій, у яких на філософському, юридичному, релігійному, побутовому та інших рівнях здійснено визначення, опис, пояснення або інтерпретацію самого права.

Аналіз наукових публікацій. Феноменологія правового життя є перспективним, проте недостатньо розробленим напрямом соціальної філософії та філософії права. Хоча у науковій літературі визнана продуктивність феноменологічного дослідження права, однак у наявних дослідженнях поки що відсутня цілісна концепція розуміння правового життя [1; 3; 9; 11; 15; 17].

Метою статті є показ особливостей концепту правового життя як предмета феноменологічного вивчення права та інтегративного праворозуміння.

Феноменологія пропонує специфічний ракурс бачення права, а сучасний етап її розвитку пов'язаний із необхідністю вирішення двох головних завдань — формування теоретико-методологічних засад для розвитку інтегративного праворозуміння та дослідження правового об'єкта як спільного предмета пізнання.

Друге завдання, зокрема, реалізується завдяки методу феноменологічної редукції, який дозволяє заключити у дужки наявні трактування права та замінити його смисловим конфігуратом — концептом «правове життя». Поняття «право», «правова реальність», «правові відносини» є традиційно вживаними і за ними закріпились певні сталі значення. Така обставина не дозволяє цим поняттям бути використаними у вирішенні завдань розвитку феноменології права. Тому доцільно було б припустити, що метод феноменологічної редукції допоможе виявити суть «живого» права у свідомості суб'єкта саме з допомогою концепту «правове життя».

У цьому випадку роль феноменологічної редукції полягатиме у фіксації меж традиційних уявлень про право та заданні напрямку пошуку предметного смислу права. Такий смисл виникає у свідомості правового суб'єкта при безпосередньому сприйнятті та освоєнні правових явищ. Феноменологічна настанова дозволяє звернутися до дослідження як самих правових явищ та пов'язаних з ними інтенціональних переживань, так і до наступної стадії дослідження — аналізу процесу утворення правових смислів. Необхідно підкреслити, що концепт правового життя з необхідністю відображає всі ці етапи феноменологічного пізнання права. Іншими словами, у змісті концепту правового життя як предмета феноменології права та інтегративного праворозуміння мають враховуватися як даності правової реальності, так і даності правосвідомості (правові смисли та процес породження їх).

Змістовне обґрунтування концепту «правове життя» ускладнюється тим, що смислову зв'язку «право — життя» використовують різні типи праворозуміння, даючи, відповідно, різні експлікації буття права. Так, наприклад, у додержавну добу особливого значення набули символізовані дії, спрямовані на підтримку, обмеження або руйнацію життя як такого. Така символізація не передбачала жорсткого закріплення, адже соціальні закономірності сприймалися як очевидності досвіду, інтуїтивно. Регламентуючі ж інституції, що мали переважно ритуальний характер, не були регулярними. Історія права надає чимало прикладів та правових звичаїв, які представляють право як життєвий порив або стихію, що не піддається раціональному поясненню. Звичайно, так званий біологічний підхід до уваги не береться, адже він надмірно перебільшує значення органічних потреб, природного відбору та боротьби за існування у розвитку та функціонуванні права [1].

Концепт правового життя наявний і в ученнях природного права. Власлива їм орієнтація на метафізичний універсальний образ права зовсім не виключає наявності в них «живого права», що складається з умов конкретної історичної ситуації, розстановки політичних та ідеологічних сил. Можна стверджувати, що природно-правові доктрини ставали актуальними у нестабільні історичні періоди, коли санкціоновані державою закони та

політичний режим різко суперечили соціальним трансформаціям та змінам правосвідомості [2, с. 108–129]. Саме тоді суспільство підтримувало потребу у відтворенні зв'язку наявного права з ідеями вічного, справедливого та розумного права. Як наслідок виникали божественні образи, соціальні ідеали, а також образи правового суб'єкта, здатного мислити і діяти на власний розсуд. Слід також зазначити, що доктрини природного права є завжди антропологічно орієнтованими і задають високий ступінь публічності та ідеологічного навантаження образу «живого права».

Правова політика сучасних держав не може не враховувати імперативи природно-правових учень, хоча іноді на уряди та окремих індивідів покладається надмірна кількість обов'язків, яких їм важко дотримуватися. Так, загальнолюдські стандарти прав та інтересів особистості визначають планку, нижче за яку держави опускаються не мають, тоді як через політичні, економічні та ідеологічні обставини держави не в змозі виконувати вимоги природно-правових доктрин. З другого боку, ідея лібералізму, яка є в основі Всезагальної декларації прав людини, а також доктрина модернізації та епістемологічна концепція раціоналізму дозволяють поставити під сумнів категоричність природно-правових імперативів.

Зважаючи на властивий сучасному правовому простору конфлікт між правовими цінностями, формою їх законодавчого втілення та способами реалізації, вихід слід шукати у відмові від універсально-незмінного розуміння права. Якщо виходити з настанови, що стабільність суспільства забезпечується постійним оновленням усіх елементів права як форми суспільного життя, то у такому контексті права людини можуть бути зрозумілі як характеристики якості правового життя у сполученні з іншими правовими процесами.

Інтенціональність правового життя зв'язана також і з юридико-позитивістською парадигмою. Причинами збереження верховенства формалізованого волевстановлення як стійкої традиції праворозуміння є також факти спрямованості правосвідомості на феномени правового життя. У позитивістському розумінні правове життя розуміється як система об'єктивно встановлених потреб у стабільності соціального та політичного життя у сполученні з заходами, спрямованими на задоволення таких потреб. Як зазначає І. Ю. Козліхін, «коли відмінності між “сущим” та “належним” перестали мати практично-політичний характер, тоді не спекуляції про ідеально-належне починають займати розум дослідників, а реально існуючі факти дійсності, які потребують їх зведення у логічно струнку систему, — настає час позитивізму» [3, с. 57].

Слід, однак, зважати на те, що позитивістське праворозуміння здатне відбивати лише стійкі, повторювані правові процеси, тоді як чимало фено-

менів правового життя опиняється за його межами. Поза його концептуальним простором перебуває, зокрема, проблема дії правового суб'єкта в умовах, що змінюються. Традиційною ілюстрацією такого стану є предмет дискусії між відомими філософами права Г. Хартом та Л. Фуллером. Як відомо, суть правового факту полягала у засудженні двох людей на діаметрально протилежних засадах. Одну людину було засуджено за висловлену негативну оцінку Гітлера та лідерів партії нацистів у період їх політичного панування. Судовий процес над другою людиною відбувся вже після падіння нацистського режиму; їй було висунуте звинувачення у тому, що вона сприяла позбавленню волі першої особи, в діях якої на поточний момент складу злочину не було [4]. На думку Г. Харта як прибічника позитивізму, цей випадок ілюструє дилему між вимогами порядку та вимогами хорошого порядку. Прихильник природно-правового мислення Л. Фуллер розцінює цей приклад як доказ того, що правові обов'язки бувають зв'язані з будь-якими звичайними та неюридичними цілями людського життя [4]. Звідси буде неправомірним розгляд права як чогось передзаданого життю та встановленого волею законодавця.

Аргументація Г. Харта передбачала винесення «за дужки» ідейних позицій та відповідних статусів учасників правової події, що, на його думку, дало б змогу виявити смисл їхніх дій. Виходячи з того, що у дискусії мала переважати лише одна точка зору, необхідно було прийняти широке розуміння права, згідно з яким закони можуть бути несправедливими, проте непідкорення їм виправдане лише у тому випадку, якщо цим попереджається більше зло, ніж по жертвування законом [5, с. 212]. Слід зазначити, що, посилаючись на фактологію правового життя, обидва вчені виходили з різного тлумачення якісних характеристик правового життя. Так, для Л. Фуллера значущими були форми фактично-історичного розуміння справедливості; Г. Харт перевагу надавав фактам самосвідомості особистості у нормативних вимогах державного порядку. З позицій феноменології неможливо надати перевагу жодній з версій інтерпретації історичного факту, оскільки твердження відносно будь-якого факту мають враховувати всі взаємозв'язки та зміни досвіду його сприйняття. Саме вони згодом об'єктивуються у системі правових норм та цінностей.

Розширити позитивістське праворозуміння за рахунок відновлення генетичного зв'язку між правом та суспільством прагнуть прихильники соціологічного підходу. У цій парадигмі «живе право» протиставляється «мертвому праву», і цей основоположний концепт має охарактеризувати змістовний аспект права за допомогою опису та класифікації можливих проявів права і на основі цього вивести відповідні правові закономірності. «Живе право» складається не тільки з існуючих правових актів, а й з судових

рішень, звичаїв, юридичних інтересів різноманітних соціальних сил, моралі та політики як позаправових факторів.

Так, у концепції фактичних прав Е. М. Грибакіної право виявляється як прихована, офіційно невизнана сторона юридичної системи, яка, тим не менш, суттєво впливає на реалізацію моделей поведінки. До числа фактичних прав дослідниця відносить привілеї керівників, домінування їх у колективі за рахунок незакріплених у посадових інструкціях засобів, добровільне підкорення сваволі, приховування інформації тощо. У результаті фактичне право має подвійну дію: з одного боку, воно загрожує руйнацією балансу соціальних сил; з другого — сприяє здатності індивіда та суспільства відповідати на нові виклики та створювати нові норми відповідно до обставин, що змінюються [6].

Однак у межах соціологічного підходу суб'єкт права постає лише «фактом» об'єктивно існуючих обставин, а нормативність як міра всезагального належного замінюється рішенням «тут і зараз». Відповідно питання про адекватність суб'єкта права своїм правам та обов'язкам слід вирішувати у більш загальній площині, тобто поза сферою соціологічного праворозуміння. Слід погодитись з думкою Е. Фромма, який зазначав, що соціологічний релятивізм представляє людину не більш ніж маріонеткою, якою керують нитки соціальних обов'язків [7, с. 54]. Тим не менш, необхідно творчо використовувати потенціал соціологічного підходу, зокрема його настанову на протиставлення «живого права» правовим текстам, які, як правило, спрямовані на зовнішнє структурування та дисциплінування суспільства і з часом втрачають свою легітимність.

Таким чином, правове життя, що розуміється як активне начало соціального та особистісного буття, тим чи іншим чином представлене в усіх класичних типах праворозуміння. У межах різних інтерпретацій воно постає як культурно-історичні умови, метафізичне начало, спосіб життєдіяльності суспільства, емпірична реальність права та життя розуму, возведене у закон. Наявність таких інтерпретацій дозволяє також розглядати правове життя як їхню смислову рамку або конфігурат відповідно до неklasичного принципу доповнювальності.

Одним із головних завдань інтегративного праворозуміння стає пошук смислового конфігурату права в аспекті його змісту та засобів пізнання. Дослідник Дж. Холл, зокрема, зазначав, що «науковий пошук філософії права, врешті-решт, фокусується на тому, що у найзагальнішому значенні може бути означене терміном “правовий об'єкт знання”. Хоча дослідник у своєму аналізі об'єкта має провести його численні відмінності, правовий об'єкт знання є у дійсності чітко обмеженою взаємозв'язаною структурою у постійному процесі» [цит. за: 8, с. 739–740]. На думку Дж. Холла, побудо-

ва інтегративного праворозуміння напряду залежить від поетапно сформованого специфічного «правового об'єкта знання».

Філософська та правознавча література пропонує низку варіантів визначення об'єкта інтегративного праворозуміння.

У філософській концепції юридичної норми А. Ф. Закомлістова запропоновано ідею відмови від уже відомого в історії права заради фіксації умов можливості права. Такою можливістю права може бути його протосмисл та момент існування. Використовуючи методологічні можливості логіко-математичного підходу, автор описує право через обчислювання простору соціального середовища. У такому аспекті право постає як взаємодія, що приводить до процесу диференціюючого упорядкування контактів індивідів шляхом стягання їх концентрації до єдиного центру.

Спрямований рух до єдиного центру пов'язаний з методикою урівноважуючого мислення, можливості якого демонструє перцептивний підхід. Таке мислення можливе в межах селективного ставлення до дійсності через використання схематизму порівняння, установлення однаковості, еквівалентності, подоби та схожості [9, с. 16]. Як наслідок, буття права набуває аксіологічного виміру, який передбачає обчислювання соціального простору у позитивній та негативній взаємодії на публічному та приватному рівнях суспільного життя. Таке обчислення відбувається через установлення прийнятності певної репрезентативної фігури соціальної дії. Прийнятність визначається автором як протонорма або першопочатковий момент аксіологічного обчислення нормів. Протонорма врівноважується, у свою чергу, відповідальністю, що розуміється як негативна реакція або негативна санкція на аномалії. Єдність протонорми та відповідальності утворюють онтологічні засади юридичної норми, яка виявляється квінтесенцією складної сукупності суспільних відносин, а не оксюмороном, побудованим на опозиції держави і права, права і закону тощо [9, с. 28–29].

Сутнісний зв'язок права з більш широкою і більш абстрактною засадою дозволяє говорити про другий варіант визначення смислового конфігурату права. Цей випадок стосується не традиційного визначення виду через рід, а передбачає пошук певної онтологічної даності права, завдяки якій можна було б відтворити історію права, показати його зв'язок із позаправовими соціальними явищами, а також дослідити універсальний смисл та структуру права. У таких дослідженнях особливо підкреслюється першопочаткова розумність права, що зближує їх з природно-правовою доктриною. Разом з тим широке використання досягнень сучасного соціогуманітарного знання дозволяє говорити про наближеність і до неklasичної філософської парадигми.

Яскравим прикладом такої онтологізованої інтегративної теорії є комунікативна теорія права, представлена трьома аспектами — діяльністю сві-

домості, соціокультурними умовами та міжособистими правовими комунікаціями. Крім того, комунікативна теорія націлена на вирішення актуальних філософсько-правових проблем — таких як суб'єкт права та його свідомість, статус правових тестів як джерел права та правових норм, правова взаємодія в аспекті прав та обов'язків.

Комунікація розуміється у двох вимірах. З одного боку, вона є субстанційною засадою права; з другого — правові суб'єкти, їх права та обов'язки, а також правові норми мають комунікативну природу. Комунікація вказаних окремих елементів права при цьому опосередкована правовими текстами та процедурами їхньої інтерпретації [10, с. 103]. У такому визначенні через подвоєну комунікацію простежується відома юснатуралістична настанова про початкову розуміність права, що вимагає приведення правових текстів та їх розуміння у відповідність до вимог розуму.

Вагомим внеском у розвиток некласичного праворозуміння є твердження прихильниками комунікативної теорії про активність правосвідомості суб'єкта. За аналогією із всезагальним розумом у природно-правовій традиції комунікація може набути онтологічного статусу і стати обмеженням спонтанності правової свідомості.

Отже, правове життя як об'єкт науки розглядається не всіма прихильниками інтегративного праворозуміння. Доволі часто натомість пропонуються апробовані ідеальні конструкції, як, наприклад, протонорма, комунікація. Однак усю повноту наявного права вони відбити не в змозі, так само як і не мають можливості смислового конфігурування різних типів розуміння права.

Складність дослідження правового життя обумовлена також відсутністю у науковій літературі однозначної думки стосовно змістовної значущості та функціональності цього поняття. Наприклад, М. І. Матузов з допомогою поняття правового життя визначає специфічну царину людського спілкування поряд із економічною, культурною, релігійною, творчою, спортивною тощо. На відміну від інших, як зазначає вчений, «особливість правового життя полягає у тому, що воно у чималому ступені має офіційний, нормативно-організаційний, а іноді владно-імперативний характер, адже засноване на законах та інших правових актах, підкорене певним правилам, вимогам» [11, с. 112]. Автор не вважає поняття правового життя науковим, а скоріше робочим, ужитковим висловом, фразою розмовної мови. І зазначає також, що чинне законодавство та правова практика такого терміна не знають [11, с. 115]. На думку вченого, це поняття має оціночну функцію і відбиває прагнення людей жити впорядковано та цивілізовано.

З метою підвищення наукового статусу поняття правового життя М. І. Матузов пропонує розуміти правове життя як відображення правової системи,

яка, у свою чергу, визначається як результат формалізації та матеріалізації правового життя. Проте важко погодитись із тим, що у такому аспекті поняття правової системи може набути наукового статусу, адже саме поняття правової системи залишається одним із невирішених завдань теорії права.

Етатистська модель праворозуміння пропонує чимало варіантів відмінностей між поняттям права, правової системи, системи права, системи законодавства, правової норми, юридичної норми. Виявлені відмінності характеризують різні стадії діяльності законодавця. Так, О. І. Бобилев пропонує такі дефініції вказаних понять: «Якщо право — це система нормативних настанов, що спираються на ідеї людської свободи та справедливості, виражена переважно у законодавстві та така, що регулює суспільні відносини, то система права — це внутрішня побудова права, системна організація права» [12, с. 22]. Право за такого розуміння являє собою певну структуру, що поділяється на відносно самостійні складові, до яких належать галузі права та інститути, що регулюють певні групи суспільних відносин. Звідси випливає, що система прав відбиває внутрішню побудову права, а зовнішньою видимою формою системи права виступає система законодавства. Вона, у свою чергу, розуміється як сукупність джерел права, що являють собою форму виразу правових норм [12, с. 24]. Правова система вміщує як систему права та законодавчу систему, так і соціокультурні феномени їх реалізації, якими є правова культура, правові інститути та заклади. Такий термінологічний аналіз дозволяє дійти висновку, що поняття правової системи описує сферу законодавчої діяльності і, відповідно, не може вважатися заміною більш широкого за обсягом поняття правового життя.

Виходячи з наведеного, можна зробити припущення, що поняття правового життя не є юридичною категорією. Це, скоріше, філософський концепт у стадії перманентного становлення, який не обмежує дослідника рамками якоїсь однієї науки, що найповніше відповідає завданням інтегративного пізнання. Концепт як такий виражає процесуальний бік пізнання, акцентує увагу на динамізмі пізнання та рефлексії суб'єкта пізнання. Також теоретико-методологічні можливості концепту повністю відповідають вимогам феноменологічної редукції.

Концепт дозволяє робити акцент на початковій продуктивній діяльності свідомості, яка спонтанно здійснює першопочаткову організацію сприйняття, завдяки чому чуттєвий матеріал набуває свого конкретного смислу. На відміну від понять науки, концепт охоплює не тільки логічно релевантні форми мислення, а й передглюздові форми у вигляді уяви, інтуїції, уявлень. Крім того, наукові поняття, відображаючи предмети дійсності, перетворюють їх відповідно до логіки всезагального ряду, тоді як концепти характеризуються творчістю та репрезентативністю.

Традиційно репрезентація визначається як подання або заміна одного через інше. Феноменологію ж в акті сприйняття цікавить те, що саме сприймається тут і зараз. Адже згідно з засадничим принципом феноменології, під описання підпадає лише те, що є даним у досвіді свідомості. Таким чином, на відміну від локківської традиції ототожнення репрезентації зі знаком, у феноменології репрезентація стає виразом значення, себто вказанням значення на самого себе або інтенцією значення. Е. Гуссерль у зв'язку з цим зазначав: «... ми всі абсолютно не живемо в поданні слова, проте виключно у здійсненні його смислу, його значення. І через те, що ми це здійснюємо, через те, що ми розчиняємося в інтенції значення, а іноді і в її здійсненні, увесь наш інтерес спрямований на інтендовані в ній та через неї названі предмети. Функція слова (або, скоріше, уомглядного подання слова) полягає якраз у тому, аби викликати в нас смислонадаючий акт і вказати на те, що у ньому інтендоване та, можливо, дане у здійснюючому (його повноту) спогляданні» [13, с. 89]. У цьому контексті репрезентація означає те, що зараз актуально сприймається. Відтак очевидно є обумовленість такої характеристики концепту інтенцією та конституюванням як процедурами інтенціонального аналізу.

Наукове поняття відрізняється від концепту також і відношенням до існуючих знакових систем. Так, поняття є безпосередньо зв'язаним зі знаковими або граматично значущими структурами мови. Концепт же формується мовою, хоча існує «по той бік» граматики — «у просторі людської душі з її ритмами, енергією, внутрішнім жестикулюванням, інтонацією. Концепт є гранично суб'єктивним. Йому, крім того, замало зміни душі індивіда, який міркує про речі, він неодмінно передбачає при формуванні іншого суб'єкта — слухача, ... і у відповідях на його запитання, що й породжує диспут, актуалізує свої смисли» [14, с. 143].

Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що серед філософських та правознавчих досліджень поняття правового життя переважають позитивістські трактування. Так, зокрема А. В. Малько вважає, що «правове життя суспільства — це форма соціального життя, що виражається переважно у правових актах та правовідносинах, які характеризують специфіку та рівень правового розвитку цього суспільства, ставлення суб'єктів до права та ступінь задоволення їхніх інтересів» [15, с. 67].

У схожих дослідженнях містяться певні аргументи на користь некласичного інтегративного праворозуміння. Так, В. А. Затонський розуміє правове життя як категорію, що характеризує право з боку активності суб'єкта і відображає його бачення реального стану справ. «Це поняття дозволяє охопити всі нюанси і прояви права, його структуру та динаміку, сталі і те, що постає. Досліджуючи природу правового життя, слід керуватися принципом “філо-

софії життя”, яка дозволяє зрозуміти повсякденне життя як органічну, динамічну сукупність, здатну до самоорганізації, продукуванню норм раціональної поведінки, соціальної діяльності» [16, с. 10].

У концепції інтегративного праворозуміння С. І. Максимова правове життя виступає однією з форм буття права поруч з ідеєю права та її втіленням у вигляді правових норм і законів. Автор визначає правове життя як процес соціальної взаємодії, що виражає самореалізацію як стадію здійснення права. На думку дослідника, правове життя має два внутрішні шари: «... а) світ (мікросвіт) соціальної предметності, який опиняється у центрі уваги інтерсуб’єктивних підходів; і б) світ (макросвіт) соціальної предметності, який опиняється у центрі уваги об’єктивістських підходів. Останній рівень — світ соціальної предметності — це пограничний шар, в якому право нібито “затухає”, переходячи у світ соціальної реальності» [17, с. 178].

На основі вчення Е. Гуссерля про «життєвий світ» будується позиція І. Д. Невважая, який аналізує зв’язок понять «буття права», «правове середовище», «правова дійсність», «правова сфера», «правова реальність» з концептом правового життя. При цьому дослідник наголошує, що найбільш перспективним у цьому ряді понять є поняття правового життя, адже воно відображає закономірні і випадкові, явні та приховані процеси у праві — себто всю сукупність проявів права в суспільстві. Як стверджує автор, подібно до «життєвого світу» Е. Гуссерля, правове життя є «невідрефлексований шар людського досвіду, що іманентно містить правові феномени, які “фундують” теоретично осмислені, юридично оформлені структури» [18, с. 41]. Як форма життєвого світу правове життя має власний тип об’єктивності та власні стійкі структури. Воно складається з передглуздових нормативних норм поведінки, переживань, оцінок та висловлювань. При цьому, на відміну від моралі, правове життя зв’язане не тільки з уявленнями про належне, а й про збиток, який може бути спричинений іншому суб’єкту.

Невідрефлексованість правового життя робить його не завжди зрозумілим для суб’єкта, тому, як стверджує І. Д. Невважай, його слід пізнавати герменевтично, тобто враховувати «непрозорість» правового життя. Таке розуміння дозволяє поставити під сумнів передзаданість правових норм як регламенту поведінки, визначеного кимось, виходячи з доводів розуму.

Погоджуючись з наявністю смислового зв’язку концепту правового життя з вченням про «життєвий світ» Е. Гуссерля, слід уточнити поняття «життя» в його розумінні. У зв’язку з цим слід згадати слова Г.-Г. Гадамера про те, що філософський задум Гуссерля спрямований не стільки на свідомість, як прийнято вважати, скільки на «життя», тобто універсальну діяльність, «яка тільки і може бути мірилом універсальності здійсненого, тобто конституйованого у своїй значущості» [19, с. 297]. Гуссерль свідомо відмовився від

поняття світу на користь поняття життя, аби відмежуватись від онтологічних постулатів об'єктивістських наук і зосередитися на передумовах будь-якого досвіду, даних людині в кожній конкретній ситуації. «Видова своєрідність людини, — зазначав Гуссерль, — полягає у тому, що вона може у будь-який час охопити все своє життя (як предметно конструйовану для нього єдність). До цього належить ... також можливість прийняти у вільний роздум нескінченність своїх можливих справ і, тим самим, нескінченність подій в оточуючому світі щодо можливостей, що містяться в ньому» [20, с. 127–128].

Отже, розуміння Гуссерлем життя має чіткі смислові паралелі з поняттям правового життя: по-перше, як конституційована єдність смислів; по-друге, як онтологічна передумова «знання про...» та гносеологічна засада практичних дій та рішень; по-третє, як життєва форма раціональності, що реалізується у вигляді регуляції та рефлексії; по-четверте, як форма актуалізації норм і цінностей у діяльності людини.

Уточнення змісту смислового конфігурату права дозволяє стверджувати, що специфічним правовим об'єктом, що поєднує феноменологію права та інтегративне праворозуміння, є правове життя. Воно виявляється як спосіб людського існування, що реалізується через діяльність правового суб'єкта в актуальному змісті правових норм і цінностей.

Таким чином, концепт «правове життя» дозволяє з'ясувати головні вимоги, що висуваються феноменологічною редукцією до правового об'єкта в інтегративному праворозумінні: результати дослідження мають застосовуватись до критики пізнання взагалі; предмет дослідження має відповідати всім проявам права; предмет дослідження має містити універсальну властивість, що забезпечує комунікацію суб'єктів права; правове життя має виявлятися як смислова квінтесенція права, що містить усі форми його конституювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оль П. А. Правопонимание: от плюрализма к двуединству : монография / П. А. Оль. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2005. – 241 с.
2. Проблеми модернізації політичних систем сучасності : монографія / М. І. Панов [та ін.] ; заг. ред. Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2008. – 320 с.
3. Козлихин И. Ю. Право и политика / И. Ю. Козлихин ; С.-Петербург. гос. ун-т. Юрид. и спец. юрид. факультеты. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1996. – 193 с.
4. Фуллер Л. Л. Позитивизм и верность праву: Ответ профессору Харту / Л. Л. Фуллер ; пер. с англ. В. В. Архипова ; под ред. И. В. Мироновой, Н. С. Лосева ; науч. рук. И. Ю. Козлихин // Правоведение. – 2005. – № 6. – С. 124–159.
5. Харт Г. Л. А. Понятие права / Г. Л. А. Харт ; под общ. ред. Е. В. Афонасина, С. В. Моисеева ; [пер. с англ. Е. В. Афонасина и др.]. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2007. – 300 с.

6. Грибакина Э. Н. Фактические права : монография / Э. Н. Грибакина. – Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 2011. – 320 с.
7. Фромм Э. Характер и социальный процесс / Э. Фромм // Психология личности. Тексты. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 287 с.
8. Антология мировой правовой мысли : в 5 т. / Нац. обществ.-науч. фонд. Т. 3 Европа. Америка: XVII–XX вв. – М. : Мысль, 1999. – 829 с.
9. Закомлистов А. Ф. Философия юридической нормы : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.11 / А. Ф. Закомлистов. – Пермь, 2004. – 479 с.
10. Поляков А. В. Общая теория права : учебник / А. В. Поляков, Е. В. Тимошина. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2005. – 467 с.
11. Матузов Н. И. Актуальные проблемы теории права / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Сарат. гос. акад. права, 2004. – 510 с.
12. Бобылев А. И. Современное толкование системы права и системы законодательства / А. И. Бобылев // Государство и право. – 1998. – №2. – С. 22–27.
13. Гуссерль Э. Логические исследования. Т. II / Э. Гуссерль. – М. : Гнозис, Дом интеллектуальной книги, 2001. – 529 с.
14. Неретина С. С. Абельер и Петрарка: пути самосознания личности / С. С. Неретина // Вопр. философии. – 1992. – №3. – С. 141–144.
15. Малько А. В. Правовая жизнь / А. В. Малько // Обществ. науки и современность. – 1999. – №6. – С. 66–75.
16. Затонский В. А. Категория «правовая жизнь»: опыт теоретического осмысления / В. А. Затонский, А. В. Малько // Правоведение. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2006. – №4. – С. 4–17.
17. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления : монография / С. И. Максимов. – Харьков : Право, 2002. – 315 с.
18. Невважай И. Д. Социально-философские основания концепции правовой жизни / И. Д. Невважай // Философская и правовая мысль. Альманах. – СПб. ; Саратов : Науч. кн., 2002. – Вып. 4. – С. 38–51.
19. Гадамер Г. Х. Истина и метод: основы философской герменевтики / Г. Х. Гадамер. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.
20. Гуссерль Э. Статьи об обновлении / Э. Гуссерль // Вопр. философии. – 1997. – №4. – С. 125–131.

ПРАВОВАЯ ЖИЗНЬ В ИНТЕГРАТИВНОМ ПРАВОПОНИМАНИИ: СМЫСЛОВЫЕ КОНТУРЫ

Коваленко И. И.

Статья показывает особенности концепта правовой жизни как предмета феноменологического изучения права и интегративного правопонимания. Показано, что в содержании концепта правовой жизни могут учитываться как данности правовой реальности, так и данности правосознания. Правовая жизнь концептуа-

лизирована как специфический правовой объект, объединяющий феноменологию права и интегративное правопонимание. Правовая жизнь понимается как способ человеческого существования, реализуемый через деятельность правового субъекта в актуальном содержании правовых норм и ценностей.

Ключевые слова: социальное познание, правовая жизнь, субъективность, интенциональность.

LEGAL LIFE IN INTEGRATIVE RIGHT UNDERSTANDING: SEMANTIC CONTOURS

Kovalenko I. I.

The phenomenology of legal life is the perspective direction of social philosophy and legal philosophy. A phenomenology task – to create the theoretical and methodological bases for development of integrative understanding of the right and to investigate legal subject. The phenomenological reduction allows to replace various interpretations of the right with a concept «legal life» and to reveal an essence of «the live right» in consciousness of the subject.

Article shows how a semantic sheaf «the right – life» is used in different types of understanding of the right. Features dogosudarstvenny, natural and legal, legal and positivistic and sociological are shown to an explication of life of the right. The conclusion is drawn: legal life is understood as the active beginning of social and personal life; it is presented in all classical types of understanding of the right: legal life is interpreted as cultural and historical conditions, the metaphysical beginning, a way of activity of society. In integrative understanding legal life can be considered as a semantic frame of the specified interpretations. One of the main tasks – step by step to create legal object of knowledge. Options of definition of object of integrative understanding of the right are shown in article: protosense of the right and moment of existence of the right, ontologic reality of the right, protonorm, communication.

Various options of understanding of the substantial importance and functionality of the concept «legal life» are shown in article. The assumption is made that the concept «legal life» isn't legal category. It is a philosophical concept in a stage of permanent formation. Specific characteristics of legal life as philosophical concept are shown.

The concept «life» of Edmund Gusserl's doctrine is specified. Semantic parallels are shown by the concept «legal life». The conclusion is drawn: legal life is a specific legal object which unites phenomenology of the right and integrative understanding of the right. Legal life is shown as a way of human existence which is realized in activity of the legal subject in actual contents of precepts of law and values.

Key words: social knowledge, legal life, subjectivity, intentionality.

